

Specific pedagogical aspects of working with students with special needs

Marxabo QILICHOVA¹

Jizzakh State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

28 February 2022

Accepted 20 March 2022

Available online

15 April 2022

Keywords:

deviation,
teacher,
upbringing,
responsibility,
lesson,
psychological approach.

ABSTRACT

The article discusses the unique pedagogical aspects of working with students with learning disabilities. The teaching profession is very complex and multifaceted. The article also provides detailed information about the responsibilities and duties of a teacher in working with students with special needs. The scientific developments of local and foreign scientists are analyzed in order to reveal the essence of the information in the article.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp260-265>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashning o'ziga xos pedagogik jihatlar

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

deviantlik,
o'qituvchi,
tarbiya,
ma'suliyat,
dars,
psixologik yondoshuv.

Maqolada tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashning o'ziga xos pedagogik jihatlar haqida so'z boradi. O'qituvchi kasbi o'tamurakkab va ko'p qirrali shaxsdir. Maqolada aynan tarbiyasi qiyin bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchi shaxsiga yuklatilgan mas'uliyat va vazifalar haqida ham atroflicha ma'lumot berib o'tilgan. Maqoladagi ma'lumotlarning mohiyatini ochib berish maqsadida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlanmalari tahlil qilingan.

¹ Lecturer at the Department of "Methods of preschool education" Jizzakh State Pedagogical Institute.

Специфические педагогические аспекты работы с учащимися со сложным воспитанием

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

девиация,
учитель,
воспитание,
ответственность,
урок,
психологический подход.

В статье рассматриваются уникальные педагогические аспекты работы со студентами с ограниченными возможностями обучения. Педагогическая профессия очень сложна и многогранна. Также в статье представлена подробная информация об ответственности и обязанностях учителя в работе с учащимися с особыми потребностями. Анализируются научные разработки отечественных и зарубежных ученых с целью раскрытия сути сведений, содержащихся в статье.

*Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot.
Abdulla Avloniy.*

KIRISH

Hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bu yoshlarimiz va ularning tarbiyasidir. Avvalombor, tarbiya, albatta, oiladan boshlanadi, lekin oilaviy muhit bilan birgalikda bola hayotida tarbiya beruvchi muhit maktabgacha ta'lim muassasasi va maktab muhitining ahamiyati kattadir. Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi davr bolada "erkalik" davri bo'lgani uchun bu jarayonda bolaning tarbiyasi qanchalik to'g'ri yo'lda ekanligini ajratish qiyindir. Lekin maktab muhitidagi bola o'zining tarbiyasini to'laqonli namoyon qiladigan va qay darajada ekanligini ko'rsata oladi.

O'qituvchi jamoasi har qancha urinishidan qat'i nazar, ta'lim jarayonida tarbiyasi qiyin o'quvchilar ham uchrab turadi. Hozirgi davrda bunday o'quvchilar bilan yakkama-yakka ishlash usuli yaratilgan, fe'l-atvordagi nuqsonlarning xatti-harakati nosog'lomligining oldini olish va tuzatish yo'llari ilmiy asosda ishlab chiqilgan. Bu mavzuda olib borilgan pedagogik-psixologlar tadqiqotlarining ko'rsatishicha, tarbiyasi qiyin, injiq, xulqi salbiy bolalarning kelib chiqishining ijtimoiy sabablaridan tashqari, pedagogik va psixologik sabablari ham mavjud. O'quvchilarda salbiy xatti-harakatlar paydo bo'lishining sabablari turlichadir. Aslida tarbiyasi og'ir bolalar bilan pedagog munosabatga kirishdan oldin ushbu tarbiyani keltirib chiqargan sabablarni tahlil qila bilishi kerak. Bolalar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar quyidagilar:

- Kelib chiqish ya'ni, gen orqali turli xil odatlarni avloddan avlodga o'tishi;
- Oiladagi ijtimoiy muhit(oilada pedagogik-psixologik bilimlarning yetishmasligi, oilaviy nizolar, ajralish, ota-onaning ichkilikka va shahvoniy hayotga berilishi) Ba'zan oilaviy muhitning salbiyligi, yoki boshqa omillar sababli bolalarda tarbiya jarayoni "qiyinlashib" boradi. Bunday tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlash pedagog shaxsiga juda katta ma'suliyat yuklaydi.

- Oiladan tashqaridagi ijtimoiy muhit(balog'atga yetmagan tengqurlarining ta'siri, madaniy-ma'rifiy ishlab chiqarish jamoalari hamda jamoatchilik qurshovidagi kamchiliklar)

MAVZUGA DOIR ADABIYOTLARNING TAHLILI

Tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlash va bu boradagi pedagogik yondoshuvlar borasida ko'plab xorijlik va mahalliy pedagog-psixologlar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishgan. Xorijlik pedagog-psixologlardan Yu.V. Vasilkovoy, M.A. Galaguzovoy, A.V. Mudrik, M. Shakurovoy, E.B. Evladovoy, A.V. Zolotarevoy kabi olimlarni misol qilib keltirsak bo'ladi. Bundan tashqari "ta'lim muassasalarida tarbiya nazariyasi" tushunchasini V. Karakovskiy, A. Kurakin, L.I. Novikova, N.L. Selivanova kabi olimlar chuqur o'rganishgan.

Bu mavzu borasidagi eng mashhur pedagog-psixologlardan biri bu A.S. Makarenko nazariyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Makarenko fikricha, bola tarbiyasining og'irligini bilgan o'qituvchi ota-ona va bola oila muhitini o'rganish orqali ish olib borish zarurligini alohida ta'kidlab o'tadi. O'qituvchi uchun bunday o'quvchi bilan tanishuvning dastlabki uchrashuvdagi 3-4 daqiqa "tanishuv" jarayoni bo'ladi. O'quvchi o'qituvchi obrazini ongida o'rganib chiqadi, bu vaqtda u o'qituvchiga o'zining xulqini to'laqonli namoyon qila oladimi? o'qituvchining talablari qanchalik qa'tiy ekanligini tahlil qiladi. Ushbu tahlil jarayonidagi xulosalarga qarab o'zini o'qituvchi oldida namoyon qiladi. Keyingi darslar davomida o'qituvchi haqidagi tasavvurlarning "yolg'on" ekanligi namoyon bo'lsa, o'quvchining xulosasi o'zgarib, xatti-harakatlari ham o'zgarib boradi.

Makarenko tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlashda eng ijobiy o'qituvchi obrazi bu "kerak vaqtda qattiqqo'l, kerak vaqtda mehribon o'qituvchi" deya taklif kiritadi. O'zining "Pedagogik talqinlar" asarida o'qituvchi o'ta qattiqqo'l bo'lishi va o'qituvchiga va'da qilgan jazosini amalga oshirishi o'quvchi tomonidan salbiy xulq-atvordan tiyib turishiga olib kelishini aytib o'tadi. Mehribon o'qituvchi obrazi esa o'quvchiga o'z ruhiyatini kerakli vaqtda unga ocha bilishi uchun qulay insonga aylanadi. Makarenko fikricha, doimiy qattiqqo'llik nafaqat o'qituvchilarda balki ota-onalar uchun ham ortiqcha fazilatdir. Sabab bu holatda bolada ularga nisbatan faqatgina qo'rquv hissi shakllanib, o'zining nojo'ya xatti-harakatlarini aynan ular oldida emas, boshqa holatlarda namoyon qiladi.

Ushbu mavzuning yana bir yirik tadqiqotchilaridan biri, fransuz olimi Geir Nyborg xulqi og'ir bolalar bilan munosabatda pedagog uchun ham, ota-ona uchun ham "va'dada tura bilish" prinsipini mahkam ushlashni tavsiya qiladi. Masalan, pedagoglar dars jarayonida noma'qul xulq ko'rsatgan o'quvchiga keyingi safar takrorlansa jazo qo'llashini ta'kidlashadi. Lekin aksar hollarda ushbu va'daga amal qilinmaydi. Bunday hollarda bora-bora o'quvchida o'qituvchining prinsipi va so'zlariga bo'lgan ishonchi yo'qolib, unda o'zining salbiy xulqlarini namoyish qilishga bo'lgan moyillik kuchayib boradi.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlashning pedagogik jihatlarining samaradorligini yoki samarasizlarini ajartib olish uchun tadqiqotda qiyoslov metodi orqali aniqlash qulayroqdir. Umuman olganda, pedagogik tadqiqotlarda qiyoslov va analiz, sintez kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Tarbiyasi qiyin bolalarda pedagogik yondoshuvda munosabat, individuallik va rag'batlantirish kabi elementlar muhim ajralmas qismidir.

Mavzuning borasidagi tadqiqotlarni olib borishda Jizzax shahridagi umumta'lim maktablardagi tajribali maktab o'qituvchilari bilan hamkorlik olib borildi. Maktab o'qituvchilaridan 2 tasi o'z sinfidagi tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashdagi 1 yillik sinov tajribasi bilan bo'lishishdi. Birinchi sinfga kelgan o'quvchilar orasida 20 ta o'quvchidan 2 tasida tarbiyasi qiyin o'quvchilar edi. 2 ta o'quvchilarning oilaviy muhiti

o'qituvchi tomonidan o'rganilganda, oilaviy muhit 2 xil ekanligi aniqlandi. Birinchi o'quvchining oilasi ota-onasi bilan muloqotga kirishilganda, oila ijobiy va tinch oila ekanligi, o'quvchi oiladagi yolg'iz farzand ekanligi va uning barcha xohishlari muntazam ravishda bajarib kelinganligi aniqlandi. Oiladagi ijobiy holat bo'lsa ham, ota-onaning bola tarbiyasidagi yo'l qo'yiladigan eng ko'p uchraydigan xatolardan biri bolani haddan tashqari erkalash ham bolada tarbiyaning og'ishiga olib keladi. O'quvchida kuzatilgan eng qiyin xulq-atvorlardan biri qaysarlik, dars mashg'ulotlarida quloq solmaslik va o'qituvchining buyruqlariga bo'ysunmaslik edi. Bu o'quvchi uchun pedagog tomonidan eng to'g'ri tutilgan yo'l farzandning ota-onasi bilan doimiy muloqot olib borildi. Bolada xulqdagi o'zgarishlarning ijobiy dinamikasi ota-ona bilan hamkorlikdagi faoliyatdan so'ng o'rtacha 2-3 oyda ko'zga tashlandi. 2 o'quvchining oilaviy muhiti o'rganilganda, oila muhitida ota-ona ijtimoiy rolining salbiyligi aniqlandi. Bu o'quvchi bilan ishlash jarayonida nafaqat pedagog balki, maktabdagi o'quvchilarining ijtimoiy holati va xulq-atvorini nazorat qiluvchi boshqa shaxslarning ham roli muhimdir. Bu o'quvchiga pedagog tomonidan ko'proq o'qish jarayoniga ko'proq jalb qilish va muhimi rag'batlantirish orqali harakat qilindi. Afsuski, bunday o'quvchilarning xulqini to'laqonli ijobiy tomonga o'zgartirish qiyin masala. Lekin ushbu o'quvchida o'qish jarayoniga qiziqitirish uning yutuqlarini. Bunday turdagi va yoshdagi og'ishgan xulqli o'quvchilar bilan ishlash va ularni ijobiy o'zgartirish pedagog uchun qiyin jarayon emas.

Lekin shunday yoshdagi o'quvchilar borki, ularning xulq-atvoridagi salbiylikni yo'qotish pedagog shaxsiga qiyinchilik olib keladi. Bu davr o'tish davri ya'ni, o'smirlik davridir. Bu davrdagi qiyinchilik olib keladigan omillardan eng qiyini og'ishgan xulq-atvorni aniqlashning qiyinligidir. Ko'p hollarda o'smirlikda xulqi ijobiy o'quvchilarda ham bu davrda vaqtinchalik salbiy xulq-atvor belgilari ham namoyon bo'la boshlaydi. Aynan shu davrda o'quvchiga pedagogning to'g'ri yondashuvi kelgusida o'quvchida ushbu xulq-atvorni doimiy bo'lib qolishining oldini oladi. Bunday davrda birgina pedagogning faoliyati samarasi juda pastdir. Bunday o'quvchilar bilan ishlashda maktab pedagoglari jamoaviy ravishda harakat qilishi kerak. Bunday yondashuv borasida Qozon federal universitetining mashhur pedagog-psixologi Ramil Garifullin "O'smirlardagi deviantlik va uning yechimlari" nomli ilmiy maqolasida o'quvchilardagi deviant xulq-atvorning oldini olishda "pedagoglar jamoasi"ning samarali qarshi "kurashi" samaralidir. Bunday holatda maktabdagi barcha fan pedagoglari o'quvchining xulq-atvori borasida umumiy holatda shug'ullanishi kerak.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashda, avvalombor, pedagoglarda sabr tushunchasini to'laqonli shakllantirish kerak. Yuqorida bir necha yillik malakaga ega bo'lgan o'qituvchi o'rnida yosh tajribasiz o'qituvchining bo'lishi o'quvchi taqdirida salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'qituvchining bunday sohadagi faoliyatida kerakli kompetensiyalar quyidagilardir:

- sabrlilik;
- muloqot kompetensiyasi;
- ishga kirishuvchanlik;

Yuqorida tahlil qilingan holat aslida umumta'lim maktablaridagi tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashdagi holatlardan eng kichik qismidir. Bunday holat o'qituvchi faoliyatida har xil ko'rinishda va har xil holatda takrorlanib kelishi mumkin. Har qanday vaziyatda ham ota-onalar bilan muloqotga kirib ishlash orqali samarali natijaga erishish mumkin.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosa sifatida aytish mumkinki, tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashda o'quvchining ijtimoiy-iqtisodiy holatidan kelib chiqqan holda adolatli va samarali yondashuv tanlash mumkin. Maktablarda bunday o'quvchilar bilan ishlashda birgina sinf rahbari yoki fan o'qituvchisiga tayanilmay, jamoaviy tarzda faoliyat olib borish foydadan holi emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: Дидактический аспект. – М., 1982.
2. Управление современной школой: Пособие для директора школы / Под ред. М.М. Поташника. – М., 1992. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогических инноваций: Опыт разработки теории инновационного процесса в образовании. – М., 1991.
3. Kilichova M.K. et al. Issues of formation of ecological knowledge and culture in preschool educational institutions // Asian journal of multidimensional research. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 666–670.
4. Hamraeva E. Nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarni ijodiy fikrlashga o'rgatish yollari // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 3. – № Preschool education journal.
5. Hamrayeva E. Bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari // Academic Research in Educational Sciences. – 2021.
6. Qilichova M.X. Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsion yondashuvning mazmuni // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 917–921.
7. Qilichova M. Maktabgacha ta'limda elementar matematik tushunchalarni rivojlantirish muammolari // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 4. – № Preschool education journal.
8. Qilichova M.X. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning xorij davlatlardagi ilg'or tajribalari // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 739–746.
9. Kilichova M.K. et al. Issues of formation of ecological knowledge and culture in preschool educational institutions // Asian journal of multidimensional research. – 2021. – Т. 10. – № 4. – С. 666–670.
10. Xoliqov F., Marhabo Q. Maktabgacha ta'lim yoshidagi tarbiyalanuvchilarni tarbiyalashda ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi ta'minlash // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 3. – №. Preschool education journal.
11. Qilichova M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida ekologik bilim va madaniyatni shakllantirish masalalari // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 3. – №. Preschool education journal.
12. Qilichova M. Maktabgacha ta'limda bola shaxsini shakllanishida ta'sir etuvchi omillar. – 2021.
13. Qilichova M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda sabr-qanoat tushunchalarini shakllantirish // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 3. – № Preschool education journal.
14. Qilichova M. Innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ta'lim jarayonida afzalliklari // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 3. – № Preschool education journal.
15. Qilichova M. Bolaning jismoniy rivojlanishida rolli oyinlarning mazmuni // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2021. – Т. 3. – №. Preschool education journal.

16. Qilichova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish // Maktabgacha taъlim журнали. – 2022. – Т. 1. – №. Preschool education journal.
17. Qilichova M. (2022). Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berishning o'ziga хos хususiyatlari. Maktabgacha taъlim журнали, 2(Preschool education journal).
18. Сярова А., Низомиддинов Д. Особенности русской мифологической науки XX века // Общество и инновации. – 2020. – Т. 1. – №. 1/S. – С. 246–251.
19. Berkinova C.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagog tarbiyachining nutqiy faolliyatini o'ziga хosligi // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 771-775.
20. Hamrayeva E. Bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari // Academic Research in Educational Sciences. – 2021.
21. Toshtemirova D. Oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etish tamoyillari // Maktabgacha taъlim журнали. – 2022. – Т. 2. – №. Preschool education journal.